

Phalaropus lobatus

(L., 1758)

Płatkonóg szydłodzioby

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: bekasowate, podrodzina: płatkonogi

Status występowania w Polsce

Bardzo nielicznie pojawia się podczas wędrówki – regularnie na wybrzeżu, skrajnie nielicznie w głębi kraju.

Opis gatunku

Ptaka delikatnej budowy, nieco większy od wróbla. Wymiary: długość ciała 17–20 cm, rozpiętość skrzydeł 31–34 cm, masa ciała 20–50 g. Samice nieco większe od samców i jaskrawiej ubarwione. W szacie godowej boki głowy i szyja są koloru rdzawego lub czerwonego, wierzch ciała stalowobrunatny, z rdzawymi pasami. Dziób jest bardzo delikatny, prosty, czarny. Nogi są ciemne, na palcach występują charakterystyczne płatki skórne, co morfologicznie odróżnia płatkonogi od wszystkich innych siewkowców. Ptaki młode mają ciemno-stalowy wierzch głowy, przechodzący w wąski paseczek na karku. Za okiem czarniawa plama, a na szyi brązowopłowy nalot. We wszystkich szatach w locie wzdłuż skrzydła widoczny jest jasny pasek. Płatkonóg odzywa się nosowym i krótkim „pik” lub dłuższym, bardziej twardym „priijit”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

W Polsce pojawia się również płatkonóg płaskodzioby *Phalaropus fulicarius* (A171, nieopisany w tej książce), nieco większy, z mocniejszym dziobem i grubszą szyją niż płatkonóg szydłodzioby. Dorosły płatkonóg płaskodzioby jest w szacie godowej rdzawy na spodzie ciała i ma znaczną część dzioba żółtą. Natomiast młode ptaki tych dwóch gatunków mają bardzo podobne ubarwienie w szacie spoczynkowej, tylko u płatkonoga szydłodziobego pasek na skrzydle nie jest tak szeroki, a ogon i nadogonie są ciemniejsze niż u płatkonoga płaskodziobego.

Biologia

Tryb życia

Większość życia spędza na wodzie. Jest aktywny w dzień, ale w zależności od szerokości geograficznej i warunków pogodowych może być aktywny również nocą.

Lęgi

Gniazduje w rozproszeniu lub w luźnych koloniach do kilkudziesięciu par, w tundrze północnej Syberii, osiągając zagęszczenie 30–50 p./km², a w Skandynawii 1–5 p./km².

Gotowość do rozmnażania osiągają ptaki w 2. roku kalendarzowym. Samica najczęściej ogranicza się do jednego zniesienia, które pozostawia samcowi. Czasami zdarza się, że samica składa w ciągu sezonu kilka zniesień i każde pozostawia pod opieką innego samca. Rola płci u tego gatunku jest odwrócona, samice są bardziej ubarwione od samców, przylatują na lęgowiska przed samcami i zajmują terytoria. Łączenie się w pary jest inicjowane przez samicę i to ona wykonuje loty tokowe, podczas których gwałtownie wzlatuje z furkotem skrzydeł i jednocześnie odzywa się. Gdy w pobliżu pojawi się samiec, na początku samica przyjmuje postawę groźącą, pływa wokół niego, a samiec sprawia wrażenie jakby był obojętny. Takie zachowanie trwa kilka godzin i dopiero potem samiec stopniowo zaczyna interesować się samicą. Gniazdo buduje samiec i samica. Jest ono umieszczone na ziemi, na otwartej przestrzeni, w pobliżu wody. W wysiadywaniu jaj i opiece nad młodymi bierze udział tylko samiec. Zniesienie zawiera najczęściej 3–4 jaja, ale zdarza się, że do jednego gniazda składane są jaja przez kilka samic. Okres wysiadywania wynosi 17–21 dni, młode są samodzielne po ok. 15 dniach.

Wędrówki

Płatkonóg szydłodzioby jest migrantem dalekodystanowym. Wędrówka jesienna z lęgowisk w północnej Europie przebiega szerokim frontem przez wschodnią Europę, w kierunku południowo-wschodnim nad Ocean Indyjski. W Polsce podczas wędrówki jesiennej gatunek jest nieco liczniej notowany w rejonie wschodniego wybrzeża, i tu zdecydowanie najliczniej zatrzymuje się przy ujściu Wisły, gdzie stwierdzone skupiska należą do największych w Europie Środkowej i Północnej. Wędrówka jesienna rozpoczyna się tu na początku lipca (ptaki dorosłe) i jest słabo zaznaczona. Zdecydowanie liczniej notowano ptaki młode, których zasadnicza wędrówka przebiega od połowy sierpnia do połowy września. Koniec wędrówki przypada na ostatnie dni wrze-

śnia. W innych rejonach wybrzeża i na śródlądziu płatkonóg szydłodzioby spotykany jest dość rzadko. Znaczne przybory masy ptaków w rejonie ujścia Wisły wskazują, że ptaki mogą po uzupełnieniu zapasów energetycznych kontynuować wędrówkę, przynajmniej w rejon czarnomorsko-kaspijski, a stamtąd na wody Oceanu Indyjskiego. W Polsce w okresie wędrówki jesiennej z obrączkowanych zostało ponad 200 płatkonogów szydłodziobych, jednakże dotąd nie uzyskano żadnej wiadomości powrotnej o obrączkowanych ptakach, tak więc nie wiadomo, dokąd dokładnie lecą ptaki wędrujące przez nasz kraj.

Wiosenna wędrówka z zimowisk rozpoczyna się na przełomie kwietnia i maja. Na wielu zbiornikach śródlądowych Iranu, południowej Ukrainy, Rosji czy Kazachstanu płatkonogi zatrzymują się w ogromnych ilościach (do 600 000 w jednym miejscu).

W Polsce wiosną płatkonóg szydłodzioby jest bardzo nieliczny, pojawia się od początku maja do połowy czerwca. Prawdopodobnie większość ptaków wiosną wędruje bez zatrzymywania się z miejsc koncentracji w rejonie Bliskiego Wschodu i Morza Czarnego na lęgowiska położone w północnej Europie i dlatego w Europie Środkowej wędrówka jest bardzo słabo widoczna.

Zimowanie

W okresie zimowym gatunek występuje tylko na obszarach morskich. Zimowiska populacji północno-europejskiej znajdują się na wodach Oceanu Indyjskiego. Okres zimowania trwa od sierpnia-października do kwietnia-maja. W Polsce niespotykany zimą.

Pokarm

W okresie lęgowym odżywia się drobnymi bezkręgowcami: dominują owady, także mięczaki, skorupiaki i pająki. Rzadko pobiera pokarm roślinny: glony, nasiona i inne części roślin. W trakcie wędrówki nad Zat. Gdańską odżywia się larwami ochotek i skoczogonkami. Informacje o pokarmie na zimowiskach są niepełne. Żeruje podczas pływania, brodzenia i chodzenia.

Występowanie

Siedlisko

Zasadnicze lęgowiska płatkonoga szydłodziobego w Eurazji obejmują strefę tundry i lasotundry. Typowe lęgowiska to bagniste tereny w pobliżu niewielkich oczek, strumieni z bogatą, niską roślinnością o strukturze kępkowej. W okresie wędrówek spotykany jest na różnych zbiornikach wodnych: zatokach, zalewach, otwartym morzu, na rzekach, jeziorach (w tym słonawych jeziorach na Bliskim Wschodzie), oczkach śródpolnych, zbiornikach zaporowych czy stawach. Zimą występuje na otwartych wodach morskich w strefie klimatu zwrotnikowego i równikowego.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

1130 Ujścia rzek (estuaria)

1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)

1210 Kidzina na brzegu morskim

3150 Starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek, u którego nie wyróżniono podgatunków. Lęgowiska płatkonoga szydłodziobego obejmują północne obszary Holarktyki w strefie tundry i lasotundry, powyżej 60°N. Zwarty zasięg w Europie rozciąga się od Islandii przez północną Skandynawię i Rosję. Izolowane lęgowiska, uważane za relikty wczesnej epoki polodowcowej, znajdują się w Szkocji, Irlandii, na Wyspach Owczych i w Estonii. Zimowiska populacji europejskiej obejmują północno-zachodnią część Oceanu Indyjskiego z przyległymi zatokami Perską i Oman. Zimowiska ptaków z północnej Kanady znajdują się na Pacyfiku, przede wszystkim u wybrzeży Peru.

Rozmieszczenie w Polsce

Podczas wędrówek spotykany jest regularnie, ale nielicznie na wybrzeżu i bardzo nielicznie w głębi lądu. Zasadniczym miejscem występowania gatunku jest ujście Wisły. Ponadto spotykano stadka kilkunastu ptaków przy ujściu Pasłęki. Natomiast bardzo rzadki jest na wybrzeżu środkowym i zachodnim. W głębi lądu najczęściej obserwowany na zbiornikach zaporowych: Jeziorsko, Mietków, Nyskie i Turawskie oraz na Jez. Rakutowskim.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek nie zagrożony, którego status ochronny prawdopodobnie jest odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Jedynym znaczącym miejscem występowania gatunku w Polsce w okresie wędrówki jest obszar ujścia Wisły, który objęty jest ochroną rezerwatową.

Rozwój i stan populacji

Dokładna liczebność europejskiej populacji lęgowej nie jest znana – szacuje się ją na 180 000–1 170 000 p. Na Islandii gnieździ się 50 000–100 000 p., w Skandynawii

29 000–51 000 p., na Grenlandii 5000–20 000 p., a dla Rosji liczebność jest szacowana na 100 000–1 000 000 p. Na południowych krańcach zasięgu liczebność płatkono- ga sztyłodziobego generalnie spada, a na północy euro- pejskiej części Rosji i na Spitsbergenie jest stabilna. W południowej Norwegii są oznaki ekspansji na połu- dnie. Na Islandii liczebność lęgowych ptaków nie zmienia się lub nieznacznie wzrasta. Nie jest znana liczebność zi- mujących ptaków. W okresie wędrówek gatunek jest spo- tykany w niektórych rejonach świata szczególnie licznie wiosną. Np. ważnym miejscem zatrzymywania się gatun- ku w początkowym okresie wiosennej wędrówki są jezio- ra słonawe w Iranie, gdzie na jez. Maharlu liczebność oceniono na około 100 000 ptaków. Natomiast nad Mo- rzem Azowskim spotykano skupienia do 8000 os. Jeszcze większe koncentracje, do 600 000 os., stwierdzono na jez. Tengiz w Kazachstanie.

Ocenę długotrwałych trendów liczebności utrudniają znaczne fluktuacje z roku na rok, co znajduje odzwiercie- dlenie w bardzo zmiennej wieloletniej dynamice liczebno- ści ptaków pojawiających się podczas jesiennej wędrówki przy ujściu Wisły. Podczas 4 sezonów jesiennych w latach 1983–2000 spotykano tu stada liczące 100–150 ptaków, choć w niektórych latach tylko pojedyncze płatkonogi. Wiosenna wędrówka jest w kraju słabo widoczna. Stadka ptaków wiosną nie przekraczają 10 os., wyjątkowo 25 os. pod koniec maja 1989 na Jez. Rakutowskim.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce w okresach wędrówek:

- zanieczyszczenie wód Bałtyku, zalewów i jezior przymor- skich produktami ropopochodnymi.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- chronić morze, zalewy i jeziora przy morskie przed zanie- czyszczeniem produktami ropopochodnymi;
- zachować możliwość naturalnego kształtowania się stoż- ka ujściowego Wisły-Przekopu przez materiał wynoszony przez nurt rzeki, przybrzeżne prądy morskie i falowanie. W wyniku takich procesów powstają zatoczki, wysepki i oczka wodne, które są dogodnymi miejscami do odpoc- czynku w trakcie wędrówki i jednocześnie zasobnymi że- rowiskami dla płatkonogów.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- dynamikę wędrówki jesiennej;
- pochodzenie populacji wędrujących przez Polskę;
- wybiórczość siedliskową;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji wędru- jących przez Polskę.

Monitoring

- coroczne liczenia ptaków w okresie wędrówki przy ujściu Wisły, zwłaszcza w trakcie największego nasilenia wę- drówki jesiennej od 10 sierpnia do 20 września. Licze- nia należy prowadzić przynajmniej co 5 dni, w godzi- nach rannych lub 1–2 godziny przed zachodem słońca.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUN- CIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CENIAN Z., SIKORA A. 2003. Awifauna doliny rzeki Pastęki. *Not. Orn.*, 44: 161–177.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- DYRZ A., KOŁODZIEJCZYK P., MARTINI K., MARTINI M. 1998. Ptaki Zbiornika Mietkowskiego. *Ptaki Śląska*, 12: 17–80.
- HILDEN O., VUOLANTO. S. 1972. Breeding biology of the Red- necked *Phalarope Phalaropus lobatus* in Finland. *Ornis Fenn.*, 49: 57–85.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1996. Handbook of the Birds of the World. Vol. 3. Hoazitin to Auks. Barcelo- na, 821 s.
- GROMADZKA J. 1998. Wader ringing at the Vistula mouth (Bal- tic coast, Poland) – a summary of the long-term studies. *The Ring*, 20, 1–2: 5–20.
- JANISZEWSKI T., WŁODARCZYK R., BARGIEL R., GRZYBEK J., KA- LIŃSKI A., LESNER B., MIELCZAREK S. 1998. Awifauna zbiorn- ica Jeziorsko w latach 1986–1996. *Not. Orn.*, 39: 121–150.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskie- go. Warszawa, 559 s.
- KISTCHINSKI A. A. 1985. Kruglonosy plavunchik *Phalaropus lo- batus* (L.). W: Viskne J. A., Mihelson H. A. (red.) Migracii ptits Vostochnoy Evropy i Severnoy Azii. Zhuravleobraznye-rzhan- koobraznye. Moskva, s. 140–143.
- MIKKOLA K., HAAPANEN E., HOSSEINIE F. 1990. A continental rendezvous of the Red-necked Phalarope *Phalaropus lobatus* in Iran. *Ornis Fen.*, 67: 141–142.
- SCHIEMANN H. 1972. Über Winterquartiere nordeuropäischer Odinshühnchen (*Phalaropus lobatus*). *Die Vogelwarte*, 26: 329–336.
- SCHIEMANN H. 1989. Vom Durchzug und der Übersommerung des Odinswassertreters in Osteuropa. *Der Falke*, 36: 14–21.
- SIKORA A., ZIELIŃSKI P. 2000. Jesienna wędrówka płatkono- ga sztyłodziobego *Phalaropus lobatus* przy ujściu Wisły w latach 1983–2000. *Not. Orn.*, 41: 247–276.
- SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds of the Western Pa- learctic. Concise Edition. Vol. 1. Non-Passerines. Oxford, New York, 1008 s.

- STAWARCZYK T., GRABIŃSKI W., KARNAŚ A. 1996. Migracja siewkowych *Charadriiformes* na zbiornikach Nyskim i Turawskim w latach 1976–94. *Ptaki Śląska*, 11: 39–80.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TOMKOVICH P. S., VUOLANTO S., MOROZOV V. V. 1997. *Phalaropus lobatus* Red-necked Phalarope. W: HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) The EBCC Atlas of Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, s. 317.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.
- ZIELIŃSKI M., STUDZIŃSKI S. 1996. Awifauna Błot Rakutowskich pod Włocławkiem. *Not. Orn.*, 37: 259–300.

Arkadiusz Sikora